

***Kwestie sporne dotyczące życia księżnej Eufrozyny
(ok. 1230 – 1292/1294) w świetle źródeł średniowiecznych***

Kobiety w okresie wieków średnich żyły na uboczu wielkich wydarzeń historycznych. Rodziły się przede wszystkim po to by korzystnie wyjść za mąż i urodzić wyczekanego męskiego potomka. Nierzadko wyjeżdżały do odległych krain by zadośćuczynić woli ojca i by przypieczętować zawarty przez mariaż sojusz. Trochę niedoceniane na kartach historii, kobiety odgrywały znaczącą rolę w czasach, w których żyły. W Polsce średniowiecznej żyło wiele znamienitych kobiet, które zostały zapamiętane przez historię. Można wspomnieć o bogatej biografii królowej Jadwigi, żywocie św. Kingi i bł. Salomei, o losach żony Leszka Czarnego Gryfina czy o tragicznej śmierci Ludgardy, żony Przemysła II.

Jedną z postaci wartych zapamiętania jest z pewnością matka słynnego Władysława Łokietka, trzecia żona Kazimierza kujawskiego, Eufrozyna, księżna opolska, kujawska i pomorska. Jej los możemy rozważyć na podstawie dostępnych źródeł historycznych z epoki średniowiecza. Eufrozyna pojawiła się dwukrotnie w kronikach, a mianowicie na kartach „Kroniki wielkopolskiej” i kroniki Jana Długosza. Jej imię widnieje w „Nekrologu strzeleńskim”. Eufrozyna została wspomniana w aktach procesów polsko – krzyżackich z 1339 r. oraz w wielu dokumentach dotyczących okresu średniowiecza autorstwa jej samej, Władysława Łokietka, Bolesława Pobożnego czy Mszczuja II. Kwestie problemowe w jej życiu to sprawy, które można rozważyć za pomocą dedukcji w oparciu o istniejące źródła, lecz wiele pytań pozostaje nadal bez odpowiedzi, nie można być pewnym dotychczasowych ustaleń. Nie jesteśmy w stanie wyznaczyć dokładnej daty jej narodzin, momentu śmierci, nie wiemy jak wyglądała jej młodość czy dlaczego tak późno wyszła za mąż. Spór zaistniał w kwestii jej udziału w buncie Leszka i Ziemomysła, gdzie badacze próbują nadal ustalić dokładny rok zdarzenia, jego powody i czy Eufrozyna rzeczywiście chciała otruć swych pasierbów.

Postać Eufrozyny zajmowało się już kilku wybitnych historyków. Artykuł jej poświęcony stworzył Bolesław Ulanowski¹, początkowo pisząc o dwóch różnych postaciach. O Eufrozinie napisał ks. Stanisław Kujot², nazywając ją narzeczoną Mszczuja II. Krótkie aczkolwiek treściwe biogramy na jej temat stworzyli Oswald Balzer³, Karol Górski⁴, Kazimierz Jasiński⁵, Jerzy Sperka⁶, Bogdan Snoch⁷, Dariusz Karczewski⁸ i Stanisław Sroka⁹.

Pierwszym problemem dotyczącym księżnej jest jej pochodzenie. Przypatrując się słowom Jana Długosza, zapisanymi pod 1261 r., możemy zauważyć, iż nazywał on Eufrozinę, macochę Leszka i Ziemomysła, córką Świętopełka, księcia pomorskiego. Wedle słów kronikarza *duo etenim filii sui Lestko Niger et | Zemomisl, quos de prima uxore suscepit, noverca sua, altera patris sui uxore [...] filia Swantopelci Pomeranie ducis*¹⁰. Podobną adnotację znajdziemy w przypisie do fragmentu mówiącego o Kazimierzu kujawskim, zawartym w „Genealogii św. Jadwigi”¹¹, co obrazuje niniejszy pogląd. Józef Szujski zapisał, na temat Eufrozyny, iż była Pomorzanką¹², zapewne powołując się na słowa dziejopisarza Jana Długosza. Jednak informacja ta z pewnością jest nieprawdziwa. Długosz ewidentnie pomylił się, co do filiacji Eufrozyny, ponieważ w 1275 r. księżna wyszła drugi raz za mąż za Mszczuja II, księcia pomorskiego, syna wspomnianego Świętopełka. Nie mogłaby tego uczynić, gdyby była blisko spokrewniona z Mszczujem, w tym wypadku byłaby jego siostrą. Drugie małżeństwo Eufrozyny absolutnie wyklucza możliwość pochodzenia księżnej z Pomorza. Długosz zanotował tak, iż powołał się na bliskie kontakty Kazimierza kujawskiego ze Świętopełkiem pomorskim, ojcem Mszczuja. Aleksander Semkowicz stwierdził, że druga żona Kazimierza kujawskiego

¹ B. Ulanowski, *Szkice krytyczne z wieku XIII, Eufrozyna księżna kujawsko – łęczycka, Eufrozyna księżna pomorska*, Rozprawy i Sprawozdania z posiedzeń Wydziału Historyczno – Filozoficznego Akademii Umiejętności, 20 (1887), s. 67-90.

² S. Kujot, *Dzieje Prus Królewskich, część 1 do roku 1309 (ciąg dalszy)*, wydał po śmierci autora ks. Mieczysław Rzewuski, Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu, R. 22, Toruń 1915, s. 962.

³ O. Balzer, *Genealogia Piastów*, Kraków 2005, s. 523.

⁴ K. Górski, *Eufrozyna* [w:] *Polski Słownik Biograficzny* (cyt. PSB), 6 (1948), s. 321.

⁵ K. Jasiński, *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, Poznań-Wrocław 2001, s. 63., K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich: Piastowie wrocławscy, legnicko-brzescy, świdniccy, ziębiccy, głogowscy, żagańscy, oleśniccy, opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy*, Kraków 2007, s. 508.

⁶ J. Sperka, *Eufrozyna* [w:] *Księżęta i księżne Górnego Śląska*, red. A. Barciak, Katowice 1995, s. 44.

⁷ B. Snoch, *Górnośląski leksykon biograficzny*, Katowice 1997, s. 51.

⁸ D. Karczewski, *Eufrozyna* [w:] *Inowrocławski słownik biograficzny*, red. E. Mikołajczak, z. 3, Inowrocław 1997, s. 23.

⁹ S. A. Sroka, *Eufrozyna* [w:] S. Szczur, K. Ożóg, *Piastowie: leksykon biograficzny*, Kraków 1999, s. 723.

¹⁰ I. Długossii, *Annales seu cronicae incliti regni Poloniae, liber septimus, liber octavus*, Varsaviae 1975, s. 132.

¹¹ *Vita sanctae Hedwigis ducissae Silesiae. (Vita maior, vita minor, genealogia)*. [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, (cyt. MPH), Tom IV, wyd. A. Semkowicz, Lwów 1884, s. 650, przypis g.

¹² J. Szujski, *Dzieje Polski podług ostatnich badań spisane, Tom I, Piastowie*, Lwów 1862, s. 162.

miała na imię Eufrozyna i z pewnością nie była dzieckiem Świętopetka¹³. Bolesław Ulanowski zaprzeczył jakoby Eufrozyna mogła być córką księcia Pomorza. Przytoczył także zdanie A. Naruszewicza, który uznał, że ojcem księżnej był Sambor¹⁴.

Powstaje, więc pytanie czyją córką była Eufrozyna? Odpowiedź znajdziemy w rozważaniach Oswalda Balzera i Kazimierza Jasińskiego. Obaj historycy wykazali, iż Eufrozyna była córką Kazimierza opolskiego. Również Grotefend doszedł do wniosku, że księżna była dzieckiem Kazimierza I oraz Wioli z Bułgarii¹⁵. Podobnie Włodzimierz Dworzaczek uznał Eufrozynę, jako córkę Kazimierza, księcia opolskiego i raciborskiego oraz Violi z Bułgarii, zmarłej w 1251 r.¹⁶ Na potwierdzenie tego domysłu istnieje kilka dowodów źródłowych. Wykazanie pochodzenia księżnej jest możliwe poprzez zbadanie pokrewieństwa zachodzącego pomiędzy synem Eufrozyny Władysławem Łokietkiem, a Władysławem kozielskim. Pierwszym śladem w tej kwestii jest bulla papieża Benedykta XII z 1338 r.¹⁷ dająca dyspensę na zawarcie małżeństwa pomiędzy Konradem I oleśnickim, a córką Władysława kozielskiego, Eufemią. W sprawie tej miał interweniować Władysław Łokietek, (należy zauważyć, iż zmarł on w 1333 r.) *tandem de clare memorie Wladislai Regis Polonie dicti ducis Cozlenzis consanguinei propinqui, et nonnullorum aliorum magnatum, consanguineorum suorum*¹⁸. W dokumencie tym Łokietka nazwano bliskim krewnym Władysława kozielskiego. Jednak poselstwo zmarłego już króla rodzi wątpliwości, co do autentyczności dokumentu. Dodatkowo Łokietek i Władysław kozielski byli spowinowaceni przez Judytę, siostrę Kazimierza kujawskiego, a żonę Mieszka II raciborskiego, który był bratem ojca Władysława kozielskiego¹⁹. Również poprzez Jadwigę, żonę Łokietka, możemy wykazać powinowactwo obu książąt (wspólnym przodkiem Jadwigi i księcia kozielskiego był Władysław Odonic). Kolejnym śladem w kwestii pokrewieństwa książąt jest traktat najstarszego syna Eufrozyny ze Szwecją przeciwko margrabiom brandenburskim z 1315 r. *et pro omnibus nostris filiis, Dei gratia*

¹³ A. Semkowicz, *Krytyczny rozbiór Dziejów Polski Jana Długosza (do r. 1384)*, Kraków 1887, s. 281.

¹⁴ B. Ulanowski, dz. cyt., s. 87.

¹⁵ H. Grotefend, *Stammtafeln der Schlesiischen Fürsten bis zum Jahre 1740, Namens des vereins für geschichte und alterthum Schlesiens, zweite, verbesserte, auflage*, Breslau 1889, Tablica V, nr 1, nr 8a, s. 8.

¹⁶ W. Dworzaczek, *Genealogia*, Warszawa 1959, Tablica VI.

¹⁷ *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae, gentiumque finitimarum, historiam illustrantia, maximam partem nondum edita ex tabulariis vaticanis, deprompta collecta ac serie chronologica disposita, Tomus Primus, ab Honorio pp. II usque ad Gregorium PP. XII, 1217-1409*, wyd. A. Theiner, Romae 1860, nr DXXXVIII, s. 409-410.

¹⁸ Tamże, s. 409-410.

¹⁹ O. Balzer, dz. cyt., s. 523.

*principibus Cuiavie, Masovie, Osvantime, Bythonie et Raziborie*²⁰. W tym dyplomie nazwano książąt Oświęcimia, Bytomia, i Raciborza bratankami władcy polskiego. Podobnie bliskie stosunki pomiędzy książętami Władysławem i Władysławem kozielskim, potwierdza dyplom Łokietka z 1316 r. *Dei gracia heres Regni Polonie terrarumque dux Cracovie, Sandomirie, Syradie, Lancziczie, Cuyavieque magnifico principi, filiollo nostro dilecto, domino Wladislao Dei gracia duci Kozlensi et Buthumiensi hereditates Psari*²¹ mówiący o Władysławie kozielskim, jako o bratanku księcia polskiego. Na potwierdzenie pochodzenia księżnej z księstwa opolskiego, Oswald Balzer dodał dokument Mieszka, biskupa weszprymskiego z 1342 r., w którym autor nazwał córkę Łokietka Elżbietę, żonę Karola Roberta siostrą *carissimam Dominam et sororem nostram*²². Balzer wyjaśnił, iż Mieszko był synem Kazimierza II bytomskiego, a Łokietek był ciotecznym bratem tegoż Kazimierza, dlatego Mieszko mógł nazwać Elżbietę w ten sposób²³. W sprawie pochodzenia Eufrozyny kolejnym tropem jest dokument Kazimierza kujawskiego z 3 V 1257 r. potwierdzający wizytę księcia u brata księżnej, Władysława opolskiego²⁴. Na tym spotkaniu książęta mieli ustalić warunki mariażu Kazimierza i Eufrozyny. Kazimierz Jasiński dodał jeszcze jeden argument dotyczący filiacji księżnej. Jest to dyspensa papieska z 19 VIII 1324 r. wydana dla zawiązania mariażu pomiędzy Kazimierzem cieszyńskim, a Eufemią, córką Trojdena, księcia mazowieckiego²⁵. Pokrewieństwo pomiędzy małżonkami mogło zachodzić tylko w przypadku, gdy Eufrozyna jest pojmowana, jako córka Kazimierza opolskiego.

Imię Eufrozyna otrzymała najprawdopodobniej po swej ciotce, a zarazem siostrze Kazimierza opolskiego. Córka Przemysła I zyskała swe imię właśnie po Eufrozyne, trzeciej żonie Kazimierza kujawskiego.

Data narodzin księżnej Eufrozyny nie została podana w żadnym ze źródeł. Możemy tylko wnioskować na podstawie dostępnych danych z okresu średniowiecza, w którym roku

²⁰ *Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski, obejmujący dokumenta tak już drukowane, jak dotąd nie ogłoszone, sięgające do roku 1400. Wydany staraniem Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego, T. 2, Zawiera numera 617-1292, lata 1288-1349, (cyt. KDW), Poznań 1878, nr 976.*

²¹ *Zbiór dokumentów małopolskich, Dokumenty z lat 1211-1400, cz. 4, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kuraś, Wrocław-Warszawa-Kraków 1969, nr 894, s. 37-38.*

²² *Codex diplomaticus Hvmgariae ecclesiasticvs ac civilis, Tomi VIII, Volumen IV, Ab anno Christi 1335-1342, wyd. G. Fejer, Bvdae 1832, nr CCXCIX, s. 587-589.*

²³ O. Balzer, dz. cyt., s. 525.

²⁴ *Kodeks dyplomatyczny małopolski, [T. 1], 1178-1386, (cyt. KDM), wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876, nr 48, s. 57-58.*

²⁵ K. Jasiński, *Rodowód Piastów małopolskich...*, s. 63.

księżna przyszła na świat. Data małżeństwa jej rodziców to najprawdopodobniej 1220 r.²⁶ Brat Eufrozyny, Mieszko II Otyły urodził się w 1220 r.²⁷, zaś młodszy Władysław w 1225 r.²⁸ Nieznana jest data przyjścia na świat siostry o imieniu Więcesława, jednak miała być starsza od naszej księżnej, gdyż w 1228 r. trafiła do zakonu²⁹. Ok. 1230 r. zmarł ojciec rodzeństwa Kazimierz opolski³⁰. Przyjmując te dane możemy zawęzić lata narodzin księżnej do lat pomiędzy 1220, a 1230. Jednak data zawarcia małżeństwa przez Eufrozinę jest kolejnym śladem w tej sprawie. Pierwszy mariaż odbył się w 1257 r., jednak drugi dopiero w 1275 r. Eufrozyna wychodząc powtórnie za mąż musiała być zdolna do poczęcia potomka, więc musiała wtedy mieć około 40-45 lat. Najbardziej prawdopodobną datą jej narodzin jest, więc 1230 r. Zważając na daty jej zgonu, 4 XI 1292, 1293 lub 1294, w chwili śmierci miałyby około 60 lat, co na realia średniowieczne jest możliwe. Więc najbardziej prawdopodobnym czasem jej przyjścia na świat są lata 1228-1230, co potwierdzają opinie wielu historyków³¹.

Na temat młodości Eufrozyny nie posiadamy żadnych informacji. Możemy tylko domyślać się jak wyglądały jej losy zanim wyszła za mąż za Kazimierza kujawskiego. Zważając na to, iż w momencie ślubu księżna miała ok. 27-30 lat należy zastanowić się, dlaczego tak późno została ona żoną. Być może podobnie jak jej siostra Więcesława Eufrozyna była przygotowywana do życia zakonnego. Jednak w 1257 r., aby pomóc bratu zrezygnowała z kariery zakonnej. Jest to tylko domysł, na który brak potwierdzenia źródłowego.

Kolejnym problemem dotyczącym naszej bohaterki jest kwestia, kto wydał ją za mąż za Kazimierza kujawskiego. Krzysztof Ratajczak podał, że do małżeństwa córki doprowadził ojciec Kazimierz opolski³², co jest niemożliwe. Małżeństwo to doszło do skutku w połowie 1257 r.³³, a dokładnie po 3 maja tegoż roku. Z pewnością za mąż nie wydał jej, więc ojciec zmarły 13 V

²⁶ W. Dziewulski, *Bułgarka księżną opolską*, *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*, 24 (1969), z. 2, s. 166.

²⁷ K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich...*, s. 508.

²⁸ Tamże, s. 510., S. A. Sroka, *Władysław* [w:] S. Szczur, K. Ożóg, *Piastowie: leksykon biograficzny*, Kraków 1999, s. 722.

²⁹ S. Pierzchałanka – Jeskowa, *Dzieje klasztoru w Czarnowąsie na Śląsku w wiekach średnich*, Poznań 1929, s. 17-21.

³⁰ K. Maleczyński, *Kazimierz* [w:] PSB, 12 (1966-1967), s. 275., K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich...*, s. 501.

³¹ K. Górski, dz. cyt., s. 321., K. Jasiński, *Rodowód Piastów małopolskich...*, s. 63., J. Sperka, dz. cyt., s. 44., B. Snoch, dz. cyt., s. 51., S. A. Sroka, dz. cyt., s. 723.

³² K. Ratajczak, *Edukacja kobiet w kręgu dynastii piastowskiej w średniowieczu*, Poznań 2005, s. 70-71.

³³ O. Balzer, dz. cyt., s. 525-526.

ok. 1230 r.³⁴ Zapewne też nie matka, która odeszła w 1251 r.³⁵ Najstarszy brat Mieszko również nie mógł tego uczynić, gdyż zmarł w 1246 r.³⁶ Eufrozyna wyszła za mąż za Kazimierza kujawskiego w 1257 r., w tym czasie w księstwie opolskim władzę sprawował Władysław opolski. Potwierdzeniem, że to on był inicjatorem tego mariażu jest dokument Kazimierza kujawskiego z 3 V 1257 r., w którym zapisano *Datum juxta fluvium qui Nokcha vocatur, eundo ad Dominum W. ducem Opiliensem*³⁷. Potwierdzał on spotkanie obu władców. Wydarzenie to było związane z ustaleniami dotyczącymi małżeństwa Eufrozyny z Kazimierzem oraz poświadczyło zawiązanie sojuszu politycznego przez obu panujących.

Następną kwestią sporną dotyczącą Eufrozyny jest jej udział w buncie synów Kazimierza Konradowica. Jest to temat obszerny i pełen niedopowiedzeń. Data tego wydarzenia to 1260 lub 1261 r.³⁸ W 1261 r., jak podają źródła, czyli „Kronika wielkopolska” *Eodem quoque anno Lestco et Szemomisl fratres filli Kasimiri ducis Cuyaue, obiecta causa contra novercam suam, quod ipsos toxico perimere voluisset et recedentes a patre occupaverunt Lanciciam et Syradiam cum suis appendiis universis, quibus terrigene, spreto patre eorum fortiter adheserunt*³⁹ oraz kronika Jana Długosza *Pertulit et aliud Kazimirus Cujawiensis prefatus sub eodem tempore infelicitatis eulogium: duo etenim filii sui Lestko Niger et Zemomisl, quos de prima uxore susceperat, noverca sua, altera patris sui uxore [...]*

³⁴ *Nekrolog czarnowąski* [w:] *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens*, 1856, Bd. 1, H. 2, wyd. R. Roepell, Breslau 1856, s. 227., *Necrologium Lubense* [w:] *Monumenta Lubensia*, Herausgegeben von Dr. W. Wattenbach, der Königl. Universität zu Breslau, bei der Feier ihres Fünfzigjährigen bestehens überreicht vom Königl. Provinzial – archiv für schlesien, Breslau 1861, s. 44., *Liber mortuorum Monasterii sancti Vincentii ordinis praemonstratensis* [w:] MPH, T. 5, wyd. W. Kętrzyński, Lwów 1888, s. 691.

³⁵ *Rocznik górnośląski* [w:] MPH, T. III, wyd. A. Bielowski, Lwów 1878, s. 715., I. Długossii, *Annales (...) liber septimus*, s. 76. Na temat Wioli także W. Swoboda, *Księżna kaliska Bułgarką? Przyczynek do rozbioru krytycznego Annalium Długosza*, *Studia i materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza*, 13 (1980), z. 2, s. 61-78., J. Kwak, *Wiola Bułgarka* [w:] *Księżęta i księżne Górnego Śląska*, red. A. Barciak, Katowice 1995, s. 109-110., A. Pobóg – Lenartowicz, *Viola, Bułgarka, księżną opolską. Przyczynek do migracji małżeńskich w średniowieczu* [w:] *Kobiety i procesy migracyjne*, red. A. Chlebowska, K. Sierakowska, Warszawa 2010, s. 11-17.

³⁶ *Rocznik kapituły krakowskiej* [w:] MPH, series nova – Tomus V, *Annales cracovienses priores cum kalendario*, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, Warszawa 1978, s. 81-82., *Letopisy ceske od roku 1196 do roku 1278* [w:] *Fontes rerum bohemicarum, Tom II, Cosmae chronicon boemorum cum continuatoribus. Prameny dejin ceskych, vydavane z nadani Palackeho. Dil II, Kosmuv letopis cesky s pokračovateli*, Praha 1874, s. 286.

³⁷ KDM, T. I, nr 48, s. 57-58.

³⁸ Zwolennikami 1260 r. byli S. Zajączkowski, *Studia nad terytorialnym formowaniem ziemi łęczyckiej i sieradzkiej z mapą*, Łódź 1951, s. 52-53., S. M. Zajączkowski, *Uwagi w sprawie daty i przebiegu buntu Leszka Czarnego*, *Rocznik Łódzki*, 23, zbiór ogólny 26 (1978), s. 5-25. Moim zdaniem był to 1261 r., niezbite argumenty za 1261 r. podał J. Szymczak, *W sprawie tzw. buntu Leszka Czarnego w 1261 r.*, *Acta Universitatis Lodzianensis, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, Nauki Humanistyczne – Społeczne, Folia Historica, Feudalizm, Seria I*, z. 4 (1976), s. 43-59.

³⁹ *Kronika wielkopolska* [w:] MPH, Series Nova – Tomus VIII, *Chronica Poloniae Maioris*, wyd. B. Kürbis, Warszawa 1970, s. 116.

*filia Swantopelci Pomeranie ducis (falsene <an> vere pro incomperito habebatur), quod illos veneno tollere conaretur insimulata, patre deserto, Semomisl Lanciciensis, Lestko Niger Siradiensis terras et castra municionesque earum, baronibus et militibus terrarum predictarum universali assensu et favore, tirannidem patris eorum Kazimiri et iniusticias perosi, in eorum subieccionem concedentibus, occupant et detinebant longo tempore occupata*⁴⁰, Leszek Czarny i Ziemomysł wystąpili przeciwko swemu ojcu, z tego powodu, iż macocha próbowała ich otruć. Ponad wszelką wątpliwość notatki te dotyczą księżnej Eufrozyny, na co wskazuje słowo „noverca”, lecz nie mamy pewności czy bunt był spowodowany jej morderczymi zamiarami. Jak podają historycy, w 1260 lub 1261 r.⁴¹ na świat przyszedł Władysław Łokietek to z jego powodu Eufrozyna miała chcieć pozbyć się pretendentów do schedy po Kazimierzu kujawskim. Ponadto pomiędzy księżną, a jej pasierbami zrodził się konflikt, na który Kazimierz nie zwracał uwagi. Młodzi książęta mieli żal do ojca o tak szybki ożenek z Eufroziną, bez czasu żałoby po śmierci ich matki Konstancji (zmarła w lutym 1257 r.). Jan Długosz w swojej kronice dodał, iż macochę oskarżono słusznie lub niesłusznie o próbę otrucia pasierbów, co wskazuje, że nie był on pewien o prawidłowości tegoż oskarżenia. Jednak Długosz w swojej kronice mylił się niejednokrotnie, nawet w kwestiach dotyczących księżnej m. in. nazwał ją córką Świętopełka, co jest zasadniczym błędem, pomylił się także w 1236 r., co do imienia jej matki⁴². Jego rozważania, więc należy traktować ostrożnie.

Moim zdaniem, musiał istnieć inny, o wiele poważniejszy powód, dla którego synowie odstąpili od ojca. Nawet, jeśli na świecie był już syn Eufrozyny, a jej kontakty z pasierbami były dalekie od ideału, nie możemy jednoznacznie ocenić księżnej i jej przypisać całą winę za to wydarzenie. Eufrozyna nie miała też gwarancji, że jej syn dożyje do lat sprawnych. Śmiertelność niemowląt w średniowieczu była wysoka. Być może do uszu nieznanego autora „Kroniki wielkopolskiej” dotarła nieprawdziwa wiadomość, którą ten skrzętnie zanotował, a po nim zapisał to Długosz. W innych źródłach nie znajdujemy informacji o zamiarach pozbawienia życia synów księcia kujawskiego przez ich macochę. Prawdopodobnym jest także, że to oskarżenie mogło być próbą obalenia dobrego wizerunku księżnej, oszczerstwem rzuconym w kierunku jej osoby. Dodać również trzeba, iż bunt był wymierzony przeciwko Kazimierzowi, a nie przeciwko księżnej, co już jest zastanawiające. Jan Szymczak zaprzeczył

⁴⁰ I. Długossii, *Annales (...) liber septimus*, s. 132.

⁴¹ O. Balzer, dz. cyt., s. 593. Zdaniem Balzera Łokietek urodził się między 3 III 1260 r., a 19 I 1261 r.

⁴² I. Długossi, *Annales seu cronicae incliti regni Poloniae, liber quintus, liber sextus*, Varsaviae 1973, s. 276.

jakoby przyczyną buntu miała być chęć otrucia książąt przez macochę⁴³. Paweł Żmudzki uznał, iż kronikarz posłużył się stereotypem złej macochy. Historyk wykluczył jakoby Eufrozyna chciała otruć swych pasierbów⁴⁴.

Istotnym problemem dotyczącym samej księżnej jest kwestia sprawowania rządów opiekuńczych w księstwie kujawskim, po śmierci Kazimierza Konradowica. W historiografii zaistniała opinia, iż rządy opiekuńcze sprawował syn Konstancji i Kazimierza, Ziemomysł⁴⁵. W 1267 r. zmarł pierwszy małżonek księżnej Eufrozyny⁴⁶. Na świecie pozostawił synów, Leszka i Ziemomysła, potomków Konstancji oraz Władysława, Kazimierza i Siemowita zrodzonych z Eufrozyny. Wszyscy synowie otrzymali ziemie należące niegdyś do ich ojca, lecz młodszy książęta byli niezdolni do władania swą częścią. W ich imieniu władzę na Kujawach brzeskich, ziemi dobrzyńskiej i w księstwie łęczyckim przejęła matka. Potwierdzeniem takiego stanu rzeczy są dokumenty wydane przez księżną Eufrozinę. W pierwszym z 14 X 1274 r.⁴⁷ Eufrozinę nazwano księżną łęczycką i kujawską. W drugim datowanym na 27 X 1292 r.⁴⁸ wystawcę określono słowami księżna kujawska, łęczycka i sieradzka. Choć w tym czasie Eufrozyna nie sprawowała władzy na tymże terenie, mogła używać tytułów, które niegdyś jej przysługiwały, jako wdowie po księciu kujawskim. W dokumencie Bolesława Pobożnego z 7 VIII 1273 r.⁴⁹ matkę Łokietka tytułowano księżną łęczycką. W pierwszym samodzielnym dokumencie Władysława Łokietka z dnia 1 V 1275 r. *Insulam, que est in medio lacu, sibi dedimus, ego et mater nostra, pro edificanda curia; et nos honoravit (sic) centum quattuor modijs avene*⁵⁰ wymieniona jest jego matka, jako współwystawca, co poświadcza, iż to ona przekazała mu władzę. Dowody te jednoznacznie potwierdzają, iż po śmierci Kazimierza kujawskiego to jego żona przejęła opiekę nad księstwem.

⁴³ J. Szymczak, dz. cyt., s. 44-45.

⁴⁴ P. Żmudzki, *Stadium podzielonego Królestwa Książę Leszek Czarny*, Warszawa 2000, s. 131-132.

⁴⁵ A. Swieżawski, *Przemysł król Polski*, Warszawa 2006, s. 77.

⁴⁶ J. Mitkowski, *Kazimierz* [w:] PSB, 12 (1966-1967), s. 276., S. A. Sroka, *Kazimierz I* [w:] S. Szczur, K. Ożóg, *Piastowie: leksykon biograficzny*, Kraków 1999, s. 201.

⁴⁷ *Codex diplomaticus Poloniae quo continentur privilegia, regum Poloniae, magnorum ducum Litvaniae, Bullae pontificum, neo non jura a privatis data, illustrandis domesticis rebus gestis inservitura, adhuc nusquam typis exarata, ab antiquissimis inde temporibus usque ad annum 1506, Tomus secundus, pars altera*, (cyt. KDP), wyd. L. Ryszczewski, A. Muczkowski, Varsaviae 1852, nr 458, s. 621.

⁴⁸ KDW, T. II, nr 688.

⁴⁹ KDP, T. II, cz. 1, Varsaviae 1848, nr 102, s. 88.

⁵⁰ Tamże, Tom I, Varsaviae 1847, nr 56, s. 95-97.

Ważnym aspektem rządów Eufrozyny jest pomoc Bolesława Pobożnego. Sporną kwestią jest sposób sprawowania władzy przez księżną matkę. Dowodem na to, iż Pobożny wspierał księżną jest dokument Bolesława z 7 sierpnia 1273 r.⁵¹ Zdaniem Jadwigi Karwasińskiej Bolesław Pobożny czuwał nad Eufroziną i Władysławem, gdyż jej rządy były słabe. Księżną B. Pobożny mógł posługiwać się w swych planach dotyczących Pomorza⁵². Edmund Długopolski określił jej rządy energicznymi⁵³. Ryszard Kozłowski uznał, iż po opuszczeniu księstwa kujawskiego przez Eufrozinę, pomocą młodym książętom służył Bolesław Pobożny, przyjaźnie nastawiony do księżnej i jej potomstwa⁵⁴. O bliskich relacjach między Kujawami, a Wielkopolską dowodził fakt zawarcia małżeństwa przez Władysława Łokietka z Jadwigą, córką Bolesława Pobożnego. Kazimierz Jasiński dodał, iż Bolesław sprzyjał księżnej i Władysławowi⁵⁵. Jan Powierski widział Bolesława, jako (być może) patrona politycznego księżnej⁵⁶. Zdaniem D. Karczewskiego w raczej słabych rządach Eufrozyny okazywał jej pomoc B. Pobożny⁵⁷. Paweł Żmudzki stwierdził, że Eufroziną i jej synami opiekował się Bolesław Pobożny, ale także Bolesław Wstydlivy, który miał nawet zabrać Władysława do swego księstwa⁵⁸. Tomasz Nowakowski także zauważył udział Bolesława Pobożnego i Bolesława Wstydliwego w rządach niedzielnych sprawowanych przez braci⁵⁹. Podobnie o opiece B. Pobożnego pisał Gerard Kucharski⁶⁰. Marcin Hlebionek wnioskował, iż Bolesław Pobożny wspomógł Eufrozinę, gdyż rządy przez nią sprawowane były słabe, ponadto Pobożny był protektorem i opiekunem synów Eufrozyny, nawet stał się wzorem dla Władysława⁶¹. Moim zdaniem B. Pobożny był wsparciem

⁵¹ KDW, T. I, *Zawiera numera 1-616, lata 984-1287*, Poznań 1877, nr 450., KDP, T. II, cz. 1, nr 102, s. 87-89.

⁵² J. Karwasińska, *Sąsiedztwo kujawsko – krzyżackie 1235 – 1343*, Warszawa 1927, s. 82.

⁵³ E. Długopolski, *Władysław Łokietek na tle swoich czasów z przedmową prof. Jana Dąbrowskiego*, Wrocław 1951, s. 1.

⁵⁴ R. Kozłowski, *Geneza i granice księstwa brzesko – kujawskiego*, Prace Komisji Historii V, Seria C, nr 7 (1968), s. 82.

⁵⁵ K. Jasiński, *Genealogia Władysława Łokietka i jego najbliższej rodziny*, Zapiski kujawsko – dobrzyńskie, 6 Historia (1987), s. 18.

⁵⁶ J. Powierski, *Krzyżacka polityka Przemysła II w pierwszym okresie jego aktywności politycznej* [w:] *Przemysław II Odnowienie Królestwa Polskiego*, red. J. Krzyżaniakowa, Poznań 1997, s. 106.

⁵⁷ D. Karczewski, dz. cyt., s. 23.

⁵⁸ P. Żmudzki, dz. cyt., s. 206.

⁵⁹ T. Nowakowski, *Doświadczenia wojenne Władysława Łokietka przed bitwą płowiecką* [w:] *Radziejów poprzez stulecia, materiały z sesji naukowej „Radziejów poprzez stulecia. W 750-lecie nadania praw miejskich dla Radziejowa” zorganizowanej 11 maja 2002 r. w Radziejowie*, red. D. Karczewski, Włocławek-Radziejów 2002, s. 79. Po opuszczeniu księstwa przez Eufrozinę w 1275 r., bracia sprawowali tzw. rządy niedzielne, czyli nie posiadali wyznaczonych dzielnic, zaś ich głównym opiekunem stał się Władysław Łokietek, najstarszy z rodzeństwa. Dzielnice przydzielono im po śmierci Leszka Czarnego w 1288 r.

⁶⁰ G. Kucharski, *Kujawy po śmierci księcia Kazimierza Konradowica. Wydarzenia z lat 1269-1271* [w:] *Mieszczanie, wasale, zakonnicy*, red. B. Śliwiński, Malbork 2004, s. 88.

⁶¹ M. Hlebionek, *Bolesław Pobożny i Wielkopolska jego czasów*, Kraków 2010, s. 102.

dla Eufrozyny i jej potomków, jednak na podstawie jednego dokumentu nie jesteśmy w stanie określić czy rządy Eufrozyny były słabe czy odwrotnie.

Problemowym tematem wydaje się być również drugie małżeństwo księżnej Eufrozyny. Ks. Stanisław Kujot⁶² określił Eufrozinę narzeczoną księcia Mszczuja II, dlatego należy wyjaśnić, iż tak z pewnością nie było. Po 1 V 1275 r. Eufrozyna opuściła księstwo kujawskie, co jest poświadczane dokumentem jej syna Władysława⁶³, jak i tym, iż to bracia, w latach 1275-1288, sprawowali władzę na ziemiach kujawskich, które otrzymali po śmierci ojca. Księżna z jej pozycją mogła opuścić włości jedynie z powodu ponownego małżeństwa. Przekazując rządy na ziemiach kujawskich swym synom, a przede wszystkim Władysławowi, Eufrozyna wyjechała na Pomorze, by zostać żoną księcia pomorskiego Mszczuja II. Dowodami na potwierdzenie tezy o mariażu księżnej z Mszczujem II są dokumenty księcia, w których ten nazywa Eufrozinę wprost małżonką. W kilku jego dyplomach z 1275 r. widnieją słowa *serenissima coniuge nostra Eufrosina*⁶⁴. Zwrot ten jednoznacznie określa Eufrozinę małżonką księcia, co usuwa wszelkie wątpliwości w tej kwestii. Dodatkowo dokument Mszczuja z 20 IX 1275 r. zaznaczający obecność w Świeciu najwyższych rangą urzędników, może być dowodem na to, iż w tym czasie trwały przygotowania do ślubu księcia⁶⁵. Ponadto dokument księcia Mszczuja datowany na 13 V 1288 r.⁶⁶ potwierdził, że księżna rozstała się ze swym ówczesnym mężem. W dokumencie rozwodowym Mszczuj przekazał Eufrozinie ziemie na Kujawach, jako swego rodzaju zadośćuczynienie. Rozwód pary książęcej nastąpił przed 13 V 1288 r. Powodem rozstania był zapewne brak potomka. Eufrozyna wychodząc za mąż za Mszczuja była w dość zaawansowanym wieku, lecz nadal mogła dać księciu syna. Jednak mimo długiego już pożycia małżeńskiego tak się nie stało, dlatego mniemam, iż właśnie brak potomstwa, przede wszystkim płci męskiej, skłonił książęcą parę do rozstania.

Sprawą do rozpatrzenia w życiorysie Eufrozyny jest również czas jej śmierci. Data dzienna jej zgonu jest dokładnie określona. „Nekrolog strzeleński” zanotował informację

⁶² S. Kujot, dz. cyt., s. 962.

⁶³ KDP, T. I, nr 56, s. 95-97.

⁶⁴ *Pommerellisches Urkundenbuch herausgegeben vom Westpreussischen Geschichtsverein bearbeitet von Dr. M. Perlbach, erste abtheilung*, Danzig 1881, nr 273, s. 231, nr 274, s. 231-232, nr 275, s. 232, nr 276, s. 234.

⁶⁵ *Pommerellisches Urkundenbuch (...) cz. 2*, Danzig 1882, nr 271, s. 228-229., K. Zielińska – Melkowska, *Mściwoj II, książę Świecia i Pomorza Gdańsko – Sławieńsko – Słupskiego* [w:] *Świecie i ziemia świecka w 800-lecie istnienia. Zbiór artykułów*, red. M. Grzegorz, Bydgoszcz 1999, s. 49, przypis 107.

⁶⁶ *Pommerellisches Urkundenbuch (...) cz.2*, nr 431, s. 385-386.

o śmierci księżnej kujawskiej pod dniem 4 listopada *Eufrosina ducissa*⁶⁷. Jednak data roczna jej odejścia sprawia niemałe trudności. Jako rok zgonu Eufrozyny możemy wyznaczyć lata 1292-1294. Ostatni dokument księżnej datowany jest na 27 X 1292 r.⁶⁸ Miał on być testamentem księżnej⁶⁹. Również z 1292 r., a dokładnie z 4 maja, pochodzi dokument Władysława Łokietka, który wymienił jego matkę wśród żywych⁷⁰. 21 VI 1295 r. Łokietek dokonał czynności, dla zbawienia matki swej i brata, którą potwierdził stosownym dokumentem⁷¹. Z tego wynika, iż w 1292 r. Eufrozyna była obecna u boku swych synów, zaś w 1295 r. z pewnością już nie żyła, dlatego datą jej śmierci jest 4 listopada 1292, 1293 lub 1294 r.

Ostatnim spornym punktem dotyczącym życia księżnej Eufrozyny jest miejsce jej pochówku. Wedle zeznania świadka z procesu polsko-krzyżackiego z 1339 r. Gocwina Rykalica, księżna spoczęła w Brześciu Kujawskim *Dixit eciam, quod recordatur quod mater dicti domini Wladislai quondam regis fuit sepulta in civitate Brestensi infra dictam terram ut dixit*⁷². Z tego zapisu jednoznacznie wynika, w jakim mieście spoczęła Eufrozyna. Problemem pozostaje jedno. W tym okresie w Brześciu istniały dwa kościoły: kościół drewniany św. Piotra i Pawła oraz kościół i klasztor księży dominikanów⁷³. Historycy są przychylni tezie, iż to klasztor dominikanów był miejscem wiecznego spoczynku matki Władysława Łokietka⁷⁴, jednak na potwierdzenie tej tezy brakuje argumentów źródłowych.

Na temat życiorysu księżnej Eufrozyny nie posiadamy zbyt wielu informacji. Jednak po wnikliwej analizie średniowiecznych źródeł możemy doszukać się wielu cennych wiadomości na temat naszej bohaterki. Była córką Kazimierza opolskiego i narodziła się ok. 1228-1230 r. W 1257 r. pierwszy raz wyszła za mąż za Kazimierza, księcia kujawskiego. Eufrozyna odegrała w historii Kujaw niemałą rolę. Po śmierci Kazimierza kujawskiego w 1267 r. zadbała o swych synów i o ich ziemie, sprawując tzw. rządy opiekuńcze. Choć była tylko niewiastą, radziła sobie

⁶⁷ *Nekrolog strzeleński* [w:] MPH, T. 5, wyd. W. Kętrzyński, Lwów 1888, s. 760.

⁶⁸ KDW, T. II, nr 688.

⁶⁹ B. Ulanowski, dz. cyt., s. 73. Sformułowania zawarte w niniejszym dokumencie wskazują, iż faktycznie mógł to być testament.

⁷⁰ KDP, T. II, cz. 1, nr 142, s. 120-121.

⁷¹ Z. Kaczmarczyk, G. Kowalski, *Katalog archiwum opactwa cystersów w Mogile*, Mogiła 1919, s. 14.

⁷² *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum T. I, editio altera, Comprehendit A. causam actam anno 1320, pag. 1-54, B. causam actam anno 1339, pag. 55-413, additamentum, pag. 418-481*, Posnaniae 1890, s. 270.

⁷³ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego, Tom I, Warszawa 1880, s. 398-399.

⁷⁴ K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich...*, s. 515, przypis 18., J. Sperka, dz. cyt., s. 46., B. Snoch, dz. cyt., s. 52., D. Karczewski, dz. cyt., s. 23.

w bezwzględny świat pełny walk i nienawiści. W sprawowaniu władzy wspierali ją liczni dostojnicy, Bolesław Pobożny, być może i Bolesław Wstydlivy. Ponowne małżeństwo w 1275 r. z Mszczujem II dawało wdowie nowe perspektywy. Jednak rozwód w 1288 r. spowodował, iż wróciła na Kujawy do swych synów, gdzie dożyła kresu swych dni. Zmarła 4 listopada 1292-1294 r. Została pochowana w Brześciu Kujawskim, zapewne w kościele dominikanów. Kwestii spornych dotyczących jej życia istnieje nadal sporo, wielu z nich być może nie rozwikłamy już nigdy. Możemy tylko domyślać się jak wyglądało życie młodej księżniczki w czasach mrocznego średniowiecza.

Streszczenie:

Niniejszy artykuł opisuje kwestie sporne związane z życiem księżnej Eufrozyny, bazując na dostępnych źródłach, pochodzących z okresu wieków średnich. Poprzez tą pracę starałam się rozwikłać kwestie problemowe, które można ukazać przez pryzmat dokumentów, kronik czy nekrologów. Księżna Eufrozyna, żyjąca w XIII w., pomimo iż była żoną Kazimierza kujawskiego i matką Władysława Łokietka, a także księżną pomorską, nie pozostawiła po sobie zbyt wielu śladów pochodzących ze źródeł. Informacji na jej temat dostarczają przede wszystkim dokumenty, jej własne, jej najstarszego syna czy drugiego męża Mszczuja. Nie znamy daty jej przyjścia na świat. Pochodzenie Eufrozyny również nie jest łatwe do udowodnienia. Błędna informacja Długosza na jej temat spowodowała liczne komplikacje. Dopiero zbadanie powiązań Władysława Łokietka z Władysławem kozielskim pozwoliło na udowodnienie, że Eufrozyna wywodziła się z księstwa opolskiego. Wyszła za mąż w 1257 r., za Kazimierza kujawskiego, dzięki swojemu bratu Władysławowi. Na kartach kronik pojawiła się tylko raz, w niezbyt przychylnych okolicznościach. Oskarżona o otrucie swych pasierbów uległa znanemu stereotypowi złej macochy. Śmierć pierwszego męża w 1267 r. spowodowała, iż to na jej barkach spoczęła przyszłość księstwa. Sprawowała tzw. rządy opiekuńcze. Drugi mariaż z księciem pomorskim Mszczujem II stanowił nowy etap w jej życiu. Było to z pewnością małżeństwo, a nie tylko narzeczeństwo, o czym świadczą dokumenty księcia pomorskiego. Data jej śmierci jak i miejsce pochówku są trudne do określenia. Eufrozyna, jako księżna musiała stawić czoła trudnym wyzwaniom. Chociaż niewiele o niej wiemy, możemy spróbować przybliżyć jej losy postępując się źródłami średniowiecznymi, z którymi jest ona bezpośrednio związana.

Słowa kluczowe: Eufrozyna, Władysław, dokument, Mszczuj, księstwo kujawskie, Kazimierz .

Summary:

This article describes the controversial issues associated with the life of Princess Eufrozyna. The article basing on available sources, dating from the period of the Middle Ages. Through this paper, I tried to solve the problems which would be show from the perspective of documents, chronicles or obituaries. Although the Princess Eufrozyna, who lived in the thirteenth century, was the wife of Kazimierz Kujawski and a mother of Ladislaus the Short and she was the Princess of Pomeranian, she not left behind many evidence of the sources. Information about her we have mainly from the documents her own, her eldest son and her second husband Mszczuj. We don't know the date of her birth. The origin of Eufrozyna is also hard to prove. Erroneous information of Jan Długosz about her origin caused numerous complications. Only investigate the relationship of Ladislaus the Short and Wladyslaw kozielski allowed to prove that Eufrozyna came from the Duchy of Opole. She married Kazimierz Kujawski, thanks to his brother Władysław. In the chronicles she appeared only once, in unfavorable circumstances. She was accused of poisoning her stepchildren. She was seen as stereotype evil stepmother. Many historians are proponents of theory that she tried to poison Leszek and Ziemomysl. After the death of her first husband she must rule of principality. Her governments were defined as governments care. The second marriage with the Duke of Pomerania Mszczuj II was a new stage in her life. It was certainly a marriage, not just engagement, which is confirmed by the documents Duke of Pomerania. Date of her death and her burial place are difficult to determine. Eufrozyna, as a Princess has had difficult challenges. Although we don't know much about her, we can try to describe her life, using medieval sources with which she closely related.

Keywords: Eufrozyna, Wladyslaw, document, Mszczuj, the Duchy of Kujawy, Kazimierz.